

idrak

Dini Arařtırmalar Dergisi / Journal of Religious Studies
Cilt/Volume-1 • Sayı/Issue-2 • Aralık 2021

Cilt | Volume: 1 • Sayı | Issue: 2
15 Aralık | December 15, 2021

Thomas Bauer. Die Vereindeutigung der Welt: Über den Verlust an Mehrdeutigkeit und Vielfalt. Stuttgart: Philipp Reclam jun. Verlag, 2018, 104 s.

Refika Soyol

Arş. Gör., Giresun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir, Giresun/Türkiye
Research Assistant, Giresun University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Studies, Tafsir, Giresun/Turkey
refika.soyal@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4250-2338

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Kitap Değerlendirme | Book Review
Geliş Tarihi | Date Received: 25 Ekim | October 2021
Kabul Tarihi | Date Accepted: 17 Kasım | November 2021
Yayın Tarihi | Date Published: 15 Aralık | December 2021

Atıf | Cite as

Soyal, Refika. "Thomas Bauer. Die Vereindeutigung der Welt: Über den Verlust an Mehrdeutigkeit und Vielfalt. Stuttgart: Philipp Reclam jun. Verlag, 2018, 104 s."
idrak 1/2 (Aralık 2021), 317-326.

İntihal | Plagiarism

Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir.
This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

Telif | Copyright ©

Published by Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Giresun University Faculty of Islamic Sciences, 28200, Giresun, Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Thomas Bauer. Die Vereindeutigung der Welt: Über den Verlust an Mehrdeutigkeit und Vielfalt. Stuttgart: Philipp Reclam jun. Verlag, 2018, 104 s.¹

Türkçeye tercüme edilen *Müphemlik Kültürü ve İslam*² adlı eseri aracılığı ile dilimize de kültürbilimsel bir terim olarak kazandırılan müphemlik kavramı yine Thomas Bauer'in *Die Vereindeutigung der Welt* adlı kitabında modern Batı açısından ele alınmıştır. Eserde modern Batı'da azalma eğilimindeki müphemlik hoşgörüsü on alt başlık hâlinde din, sanat, ekonomi ve politika sahalarındaki temelleri ve tezahürleriyle irdelenmiştir. Ayrıca bu bağlamda modern Batı ile girdiği diyalektik sonucunda kesinlik arayışına yönelen günümüz İslam toplumlarına dair bir dizi eleştiri ortaya koyulmuştur. Alışıl-gelmiş bir referans tekniğini tercih etmeyen yazar dipnot bilgilerine eserin sonunda yer vermiştir.

Doğal ve kültürel çeşitliliğin azalma eğiliminde olduğu çağımızda ekonomi piyasasındaki ürün seçenekleri görünüşte bir çeşitlilikten ibaret olup temelde küresel bir tekdüzeleştirme tasarımının parçasıdır (s. 7-8). Bu kapsamda Bauer, bilhassa kapitalizm ve demokrasi bakımından belirleyici olan özgünlük unsurunu sorgulamaya açarak kültüve olmamış insanın katıksız doğasıyla sosyal düzen tarafından tolere edilmesinin imkansızlığına bağlı olarak reddeder (s. 67). Sosyal uzlaşının özgünlük karşıtı niteliği toplum içindeki müphemliğin hakîki manasıyla hoşgörülmesini zorlaştırmaktadır. Bu durum, müphemlik hoşgörüsüne bir tanım getirilmesini gerekli kılar. Bu bağlamda yazar, Batı ve İslam tarihine atıflarlarda bulunarak ele aldığı müphemlik hoşgörüsünü zımnen *belli bir etkileşimi göze alarak ve hattâ isteyerek öteki durum, şey ve kültürlerle bir arada yaşama güdüsünün kolektif bilinç ve uzlaşmaya dönüştürülerek ayakta tutulması* şeklinde ortaya koyar. Temelde insan psikolojisine ve doğasına aykırı olan bu

1 Vereindeutigung sözcüğünün İngilizce karşılığı "disambiguitation" olup bu sözcük Türkçede "müphemliğin giderilmesi", "kesinleştirme", "anlam ayrımları yaparak tek bir anlama indirme" gibi manalara gelir. Böylece başlık *Dünyanın Müphemlikten Arındırılması* yahut da *Dünyanın Kesinlik Arayışı* şeklinde tercüme edilebilir. Eserin alt başlığı için ise önerimiz *Çok Anlamlılığın ve Çeşitliliğin Yitirilmesi Üzerine* biçimindedir.

2 Thomas Bauer, *Müphemlik Kültürü ve İslam*, çev. Tanıl Bora (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019).

hoşgörünün, yine belli bir uzlaşmayı, buna bağlı olarak da belli oranda tektipleşmeyi gerektirdiği aşikârdır (s. 84-86).

Başta Müslümanlar olmak üzere Şark'ı Batı'yı model almaktan men eden Bauer, bu bağlamda tarihsel ve modern gerçekliğe dair pek çok gerekçe sıralar. Her şeyden evvel Batı, Orta Çağ tarihi boyunca katı dinî ekol ve algıları yanında Hristiyan mezhep kavgalarına sahne olmuştur. 17. asırdan itibaren Katolik kilisesinde yeniden baş gösteren müphemlik hoşgörüsüzlüğü 18. yüzyılda *yanılmazlık* ilkesi ile tescillenmiştir. İslam dünyasında farklı unsurların hoşgörüyü karşılandığı bu dönemde Hristiyan âlemi her biri mutlak hakikati elinde bulundurduğu noktada en ufak şüphe duymayan mezhepleri arasındaki derin ihtilaflarla karşı karşıya kalmıştır. Tarihinin başlarında karşılaşılan tüm soru ve sorunlara cevap verme zorunluluğu öngörmeyen kilise; kadının konumu, bireysellik gibi konularda ileri adım atmak şöyle dursun, her geçen gün hayatın daha fazla alanına müdahil olmaya başlamıştır (s. 21). Tanrı kelâmına yapılan atıflarla merkezden dayatılan dünya görüşü ve ilkeleri dikte etme eğilimindeki tavırlar günümüze kadar devam etmiştir. Bu kapsamda yazar, Guillaume Farel ve Calvin'in kurduğu *erdem tiranlığı* ile fanatizm eğilimindeki Müslümanların "Tanrı devleti" idealini kıyaslar. Augustin'in, inanırların oluşturduğu sevgi ve erdem toplumunu ifade eden *de civitate Dei*'sinin siyasallaştırılması ile ortaya çıkan Tanrı devleti kavramının Arapça'da bir muadilinin bile bulunmadığını vurgular (s. 27).

Pek çok fundamentalist ideolojide olduğu üzere Kalvinist geleneğin temel unsurlarından biri de mutlak hakikatçiliklidir. Calvin'e göre İncil hükümleri mutlak sarahat ve sınırsız bağlayıcılık arz eder. Hakikat için alternatif terim ise muhtemelliktir. Geleneksel İslam hukukçusunun iddia ettiği de hakikatin keşfi olmayıp aksine güçlü gerekçelerle temellendirilmiş "muhtemel doğru"yu ortaya koymak şeklinde idi (s. 28). Benzer şekilde demokratik parlamentolar da her bir ihtimale riayet edilerek ulaşılan orantılı çözümü vadederler. Yine Calvin'in öngördüğü Hristiyan toplum tasarımına göre yeni bir şey üretmek yerine her şeyi en eski, en nezih temsilci ve örneklere dayandırmak gerekir; havarilerde veya bunların ilk tabilerinde örneği bulunmayan hiçbir şeyin var olma hakkı yoktur. Bu yaklaşımda çıkış

noktası henüz en ufak bir tahrife uğramamış tasavvur ve kıstaslarının tam manasıyla bilinerek uygulamaya koyulduğu başlangıç dönemidir. Farel'e göre din, kutsal metinden türetilmemiş tüm içerikten arındırılmalıdır; zira mürekkep olan artık sarih ve net değildir. Yorum ve izah gerektiren her şey mürekkep olup bunlardan hiçbiri katışıksız/saf sayılamaz. Saf hâline döndürülmüş olan her şey ya tümüyle doğru ya da tümüyle yanlış olup bu hükümler sonsuza dek geçerlidir (s. 29). Yazara göre zikredilen Kalvinist tutumun İslam dünyasındaki karşılığı selefi yaklaşımdır. Bu tür tutumları Orta Çağ'a dönüş arzusu yahut eğilimiyle itham etmek son derece gülünçtür; her şeyden evvel fundamentalistler dinlerinin çok yönlü yorum gelenekleri ile kurumsallaşma sürecindeki tarihî gelişimini kabule yanaşmazlar.³

Avrupa kıtasındaki Hristiyan yoğunluğa işaret eden yazar, böylesi bir dışa kapalılık örneğine başka hiçbir kıtada rastlanmadığını belirtir. Bölgeye farklı unsurların yerleşmesi pek mümkün olmamış; zaman zaman Yahudi toplulukları bu imkânı bulsalar bile sadece tolere edilmişler, siyasi koğuşurma ve katliama maruz kalmışlardır. Bu çerçevede Batı'daki çok kültürlü ortamı tartışmaya açan Bauer'a göre iş gücü ihtiyacına binaen farklı etnik gruplara kapıların açıldığı 60'lardan günümüze çok kültürlü toplum yapısı karşısında gündün güne hoşgörüden uzaklaşan Batı'da sosyo-ekonomik zorunluluklara istinaden burun kıvrarak kabul edilen mevcut zorunlu çeşitlilik aslında çeşitlilik bile sayılamaz (s. 11). Bu bağlamda tarihte müphemlik hoşgörüsünü ideal ölçülerde yaşatmış ve muktedir olduğu dönemlerde öteki din ve kültürlerin varlığını savaş ve ret sebebi görmemiş olan modern öncesi İslam toplumları örnek gösterilmektedir. Bu çerçevede yazar, kendi tarihinde bir "Orta Çağ" yaşamamış olan İslam toplumlarının –din içi/mezhebî mücadelelerle uğraşan- Hristiyan âleminin Doğu'ya gönderdiği misyonerlere gösterdiği saygı ve hoşgörüden söz eder. Bu dönemde Asya ticaret yolları üzerindeki bölgelerde farklı toplum mensupları ana dilleri ve kültürlerine özgü giyim tarzları ile günlük hayatı paylaşmış, aynı mabetlerde farklı din mensupları olarak ibadet edebilmişlerdir. Ne var ki 19. asırdan

³ Yazarın tezinin bir unsuru da İslam toplumlarının bir orta çağ geçirmediklerine ilişkindir. Bu tezine tahsis ettiği eseri *Warum es kein Islamisches Mittelalter gab: Das Erbe der Antike und der Orient, Neden İslam'ın Ortaçağı Yoktu? Antik Çağın Mirası ve Doğu* adıyla Hülya Yavuz Akçay tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

itibaren Batı'yı model olarak kesinlik arayışına girmeleri nedeniyle İslam toplumlarında mutlak hakikatçilik ve mutlak kayıtsızlık eğilimleri baş göstermiştir. Bir başka izah ile ise ekonomik ve askerî bakımdan köşeye sıkışmışlık hissiyle Şark, dinî referanslarını netlik/kesinlik bakımından gözden geçirme sürecine girmiştir (s. 37). Kesinlik arayışı ve müphemlik karşıtlığı neticesinde fundamentalizm ve mutlak kayıtsızlık şeklindeki iki kutup arasında kalan din, üstelik sadece İslam toplumlarında değil, Hristiyanlık ve Budizm kapsamında da "orta"sını/vasatını kaybetmiştir. Kayıtsız yönelime göre bir şey matematiksel kesinlikle⁴ ifade edilemiyorsa daha az değerli ve daha az önemlidir. Şayet müphem olanın âcilen net bir ifadeye kavuşturulması elzem görünüyorsa en genel hâliyle fundamentalist refleksler teşekkül eder (s. 39).

Eserde fundamentalizmin üç temel kavramı olarak *hakikat saplantısı*, *tarih inkârcılığı* ve (dini yahut ideolojiyi yabancı olan içerikten) *arındırma* çabasından söz edilmektedir (s. 29). Buna göre tarihî ve sosyal değişiklikler karşısında dirençli, mutlak geçerlik ve bağlayıcılık arz eden tek bir hakikat mevcut olup tespiti ve bilinmesi de mümkündür; bu hakikat mürekkep olmayıp yalın, basit yani bileşensizdir (s. 28-30). Zira ancak katışıksız olan; tek anlamlı, kesin ve nettir; böylece izaha muhtaç yahut yorumla açık değildir. Fundamentalist yönelim, bileşensiz olanın tespiti sürecinde politik ya da dinî bir otorite arar; bu merci ise lider, merkezî heyet yahut kendini halife ilan eden biri olabilir. Örneğin seleflikte bir şekilde meşruiyet ve otorite kazanan lider, kendine has bir hükmü tek bir hakikat sıfatıyla sunar. Her kim onu benimsemeyecek olursa mürted ve sapkın ilan edilir (s. 39). İslam peygamberinin bir sözüne dayandığı üzere "İhtilafıta ümmet için rahmet vardır." söylemi ve algısından sonra ihtilaf; yanılğı ve anlamsız muhalefet addedilir olmuştur. Yazara göre kırâat farklılıkları konusunda getirilen orta yollu çözüm, tefsirlerde var olan yorumların bir renklilik addedilip yeni yorumların öncekileri iptal etme iddiasının aksine sadece bir katkı olarak ortaya koyulması gibi örnekler

4 Matematiksel kesinlik kavramı matematiğin metodolojik-tarihsel sürecinde birbirinden farklı tasavvurlara karşılık gelmektedir. Bilhassa modern metodoloji bakımından yazarın bu yaklaşımı bir nebze yüzeysel görünmektedir. Böylece mezkûr kavram sadece tezi destekleyici bir algı ile sınırlı kalacak biçimde temel formüllerin kesinliği bağlamında zikredilir.

İslam geleneğinde müphemlik hoşgörüsünün kanıtlarındandır. 19. asrın II. yarısına kadar klasik İslam hukukçuları da benzer şekilde şeriatin kesin ve net olarak bilinebilir nitelikte olmadığı görüşünden hareketle esneklik ilkesini öngörmüşlerdir. 20. asrın bin yıl öncesinde neredeyse hiç uygulanmamış olan ağır fiziksel cezalar günümüzde birtakım radikal dinî gruplar tarafından yeniden gündeme getirilmektedir. Esasında bu eğilim, Orta Çağ'a dönüş olması şöyle dursun; tamamen totaliter İslam ideolojisine dair modern bir icattır (s. 37). Bu süreç, bireysel karakterdeki dinî hassasiyetin din dışı -bilhassa politik- düzleme taşırılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Zira özü itibariyle müphem olan din, farklı dinî hassasiyetleri bir arada barındırabilecek nitelikte olup ancak müphemlik hoşgörüsü sayesinde gelişebilecek bir kurumdur (s. 25). Bu tespitleri çerçevesinde Bauer, klasiğin zayıfladığı yerde fundamentalizmin güçlendiğine dair vurgularıyla geleneğin her tür radikal yönelimden ârî olduğu vehmini vermesi yönüyle eleştirilere muhatap olabilir. Fakat onun temel vurgusu derûnî dindarlığın azalmasına karşın fundamentalizmin güçlenmesi ve dinin araçsallaştırılmasına ilişkindir.

Yazarın eserine taşıdığı bir başka tespite göre ise İslamist oluşumlarda otoriteler sıklıkla İslamî ilimleri tahsil etmiş kimseler olmayıp doğa bilimciler, tıpçılar ve mühendislerdir. Bir araştırmaya göre mühendisler İslamcı hareketlerde terör suçlularının %45'ini oluşturmaktadır. Yazar bu durumu zımnen pozitif bilimcilerin kesinlik arayışı ile irtibatlandırmaktadır. Her hâlükârda müphemlik hoşgörüsüzlüğünün sonuçlarından olan fundamentalizm ve kayıtsızlık yönelimlerinin aynı zamanda bir etki-tepki ilişkisinden de söz edilmelidir. Yazarın zikrettiği üzere İran'da günümüzde kayıtsızlık eğiliminin artması, esasında İran İslam devriminin ardından tecrübe edilmiş/edilmekte olan fundamentalist siyasetin neticelerindedir (s. 32-33). Bauer, bu bağlamda İslam toplumlarında iç otoritelerin teolojik baskıları ile dış güçlerin ekonomik ve askerî tahakkümünün azalması durumunda fundamentalizm karşısında mutlak kayıtsızlığın güçleneceği görüşündedir. Mevcut koşullar ise mistik akımlar, ılımlı ve içsel disipline yönelik tasavvufî ekoller ile Şîfî yaklaşımlar aleyhine bir süreç teşkil etmektedir. Bu bağlamda yazar, Müslümanların bin yıl önceki geçmişlerinin aksine bugün edebiyat ve sanatlarıyla tesirli

olmak yerine kültürel öğeleri yok etmekle öne çıkmalarını esefle eleştirmektedir (s. 40).

Bauer, eserinin sanat ve müzik bakımından müphemlik karşıtlığını ele aldığı bölümlerinde din ve sanat sahalarını aynı bağlamda buluşturur. Sanat da tıpkı din gibi özünde barındırdığı müphemliğe bağlı olarak gelişimi için müphemlik hoşgörüsüne muhtaçtır; özü itibarıyla sanat, yoruma açık olmalıdır; farklı algı ve tasavvur uyandırmayan eser sanatsallıktan uzak sayılır (s. 41). Bu istikametteki sanat kuramlarını temel alan yazara göre *anlamsızlık* -gerek “güzel” gerekse “yüce” olan bağlamında- aşkın olanı sınırlı unsurlarla izah etme çabasının reddine tekabül eder. Böylece yazar amacı ve işlevi belli bir anlamı ifade etmek olmayan estetiğin kendisi dışında bir şeye araç olması sonucunda sanatın artık işlevini yerine getiremeyeceğini savunur. Benzer biçimde manevî bir tecrübe sahası olan din ve zihinsel bir sorunsal olan inanç unsurlarının modern bilimin beklentilerine tabi tutularak yahut farklı ideolojilerin *anlamlandırma saplantısına* maruz kalarak araçsallaştırılması da dinin özsel niteliğini yitirmesine neden olur. Bunlara ilaveten eserin mezkûr bölümü detaylı teknik analiz ve tespitleri ile sanat ve müzik tarihi uzmanlarının eleştiri ve değerlendirmelerini beklemektedir.

Bauer’ın müphemlik kültürünü izah sadedinde ele aldığı kavramlardan biri de *kararsızlıktır*. Muhatap tarafından müphem olarak algılanan tezahürler karşısında ortaya çıkan bir psikolojik reaksiyon olan *kararsızlık*, bir unsurun bir bireye aynı anda hem çekici hem de itici gelmesidir (s. 18). Yazarın bu kısımda Amerika’daki kararsızlık eğilimini kanıtlamak adına zikrettiği örnekler (sıkça duyulan kalın erkek sesinin, istisnaen duyulabilecek ince erkek sesini efemine bir ton konumunda bırakacak nispette yaygın oluşu; nerdeyse hiçbir zaman beraberlik sonucuna imkân bırakmayan –Amerikan futbolu, basketbol ve beyzbol gibi- takım sporlarının popüler olması vb.) bir nebze tikel nitelikli ve herhâlükârda bağlam dışı görünmektedir. Bauer’ın örneklerini olumlu anlamda kışkırtıcı bulmakla beraber örneklere dayalı argümentasyon tekniğinin potansiyel zaafını vurgulayan Jan-Hendryk de Boer, eserde bilhassa Avrupa tarihinde Rönesans sonrası edebî ve felsefî akımlarda çok anlamlılığın keşfi, resim ve mimarî sanatlarında atıf sistemlerinin çoğulculuğu gibi

karşıt örneklerin göz ardı edildiğini belirtmektedir. Oysa seçiminde belirleyici olan temel kriterlerin tespit edilmemesi neticesinde her bir örnek, yazarın tezini yahut tezinin aksini kanıtlama hususunda eşdeğer olabilir.⁵

Tek düzeleşme ve müphemliğin yok edilmesi bağlamında son noktayı temsil eden yapay zekâ ve makineleşmenin korkunç sonuçları hakkında uyarılarda bulunan yazar, satirik ve karamsar bir üslup ile makineleşme sürecinde fundamentalizmin tüm öncüllerinin gerçekleştirildiğine işaret eder: İnsanüstü bir hakikat mercii ile *haki-kat saplantısı*; makineleşmenin hâkimiyetindeki yeni dünyanın eski muğlak dünyanın yerini tamamen alması ile *tarihin reddi*; şüphe ve kararsızlığa meydan bırakmayan makine hâkimiyeti ile *arındırma* işlemi tahakkuk etmektedir (s. 96).

İnsanın psikolojik olarak tabi olduğu farklılıklardan biri olan müphemlik hoşgörüsüzlüğü de bir müphemlik türü olup -bir bakıma inanç ve din ile kıyaslanabilecek şekilde- fertleri birbirine bağlayarak kolektif hisleri oluşturan güdülerdendir; bu güdünün tesir derecesinin toplumu kaynaştıran başkaca ve nitelikli ortak değerlerin varlığına bağlı olarak değişmesi beklenir. Her hâlükârda öteki karşısında alınan konum ve tavrın belirlenmesinde iki ayrı ötekinin varlığından yola çıkılması imtiyazcı ve tekelci bir hürriyetin aksine simetrik bir özgürlük tanımına ulaşmayı gerektirir. Bauer'in söz konusu ettiği hürriyet; azınlık ve güçsüz olan başta olmak üzere "farklı olanın" yahut muhalifin özgürlüğüdür. Zira hoşgörü; öznenin kendisi yahut benzerlerine değil, aksine kendisinden farklı durum ve nitelikte bulunan muhataplarına yönelik tavrını ifade eder. Bunun yanında hoşgörüsüzlük güdüsel; hoşgörü aklî ve irâdî bir tutumdur. Bu nedenle dünyanın müphemlikten arındırılması gibi müphemlik hoşgörüsüzlüğünden arındırılması da sadece ütöpik değil, aynı zamanda müphemlik karşıtı bir beklentidir. Bu zaviyeden Bauer, müphemlik hoşgörüsünü temsil ederken kullandığı kat'î ve satirik üslup ile bir tür tutarsızlığa düştüğü izlenimi vermektedir. Örneğin

5 De Boer, Jan-Hendryk. Thomas Bauer: Die Vereindeutigung der Welt. Über den Verlust an Mehrdeutigkeit und Vielfalt, Stuttgart, 2018. The Global Young Faculty, erişim: 12. 09.2021, <https://www.global-young-faculty.de/unsicherheit-jetzt/buchvorstellungen/thomas-bauer-die-vereindeutigung-der-welt-ueber-den-verlust-an-mehrdeutigkeit-und-vielfalt-stuttgart-2018/>

yazarın mezkûr yaklaşımından bir tür elitizm vehmedilmesi olası görülerek ikaza değer görülmüştür.⁶ Bununla beraber yazarın odak noktası ve önerisi yaratılışın değişim ve çeşitlilik kodlarına dayanan *müphemlik* ile psikolojik temelli *müphemlik karşıtlığı* arasında irâdî ve akli bir uzlaşa neticesinde *müphemlik hoşgörüsünün* teminidir (s. 66).

Mevcut eser çerçevesinde vurguya değer görünen bir diğer husus ise müphemlik hoşgörüsü bağlamında dönem ve toplumların keskin hatlarla birbirinden ayrılmasından ziyade döngüsel bir rota izledikleri şeklindedir. Bir başka ifadeyle belli bir kültürde müphemlik hoşgörüsünün hâkim olduğu dönemi müphemlik karşıtlığının güçlendiği bir başka dönem takip edebilmektedir. Giderilen her bir müphemlik nasıl bir başka müphemlik doğuruyorsa (s. 13-16) ortaya çıkan müphemlik de kendisine yönelik karşıtlığı beraberinde getirmektedir. Tarih boyunca müphemlik gibi müphemlik hoşgörüsü de diğer kültürler ile etkileşim ihtiyacına paralellik arz etmektedir. Böylece yazar tespitleriyle ekonomik, siyasi ve sosyal birtakım zorunlulukların ötesinde ahlâkî bir ödev olarak -elbette ötekine karşı- hoşgörünün daha güçlü temellere oturtularak küresel anlamda değişen pradigmalara uygun biçimde güncellenecek siyasî yaklaşımlara zemin hazırlanmasını gündeme taşımaktadır.

İslamî ilimler sahasında dilbilimsel bir ıstılah olan *ibhâm* ile Batı'da psikoloji terimi olarak kullanımında olan *müphemliği* hoşgörü bağlamında yukarıda zikredildiği üzere geniş bir yelpazede ele alan yazar, böylece kavrama kültürbilimsel bir boyut kazandırmıştır. Bu nedenle mezkûr eseri, daha evvel kaleme aldığı *Die Kultur der Ambiguität: eine andere Geschichte des Islams (Müphemlik Kültürü ve İslam: Farklı Bir İslam Tarihi Okuması)* adlı eseri ile bütünlük arz etmektedir. Aynı zamanda eser, yazarın bilimsel kesinlik ve kültürel çeşitlilik hususlarını muhtelif bağlamlarda ele aldığı diğer telifâtından olan *Zum Verhältnis von naturwissenschaftlicher und religiöser Erkenntnis (Dinî ve Doğabilimsel Epistemoloji Arasındaki İlişki Üzerine), Warum es kein Islamisches Mittelalter gab: Das Erbe der Antike und der Orient (Neden*

⁶ De Boer, Jan-Hendryk. Thomas Bauer: Die Vereindeutigung der Welt. Über den Verlust an Mehrdeutigkeit und Vielfalt, Stuttgart, 2018. The Global Young Faculty, erişim: 12. 09.2021, <https://www.global-young-faculty.de/unsicherheit-jetzt/buchvorstellungen/thomas-bauer-die-vereindeutigung-der-welt-ueber-den-verlust-an-mehrdeutigkeit-und-vielfalt-stuttgart-2018/>

İslam'ın Orta Çağı Yoktu?), *Religion und Homosexualite (Din ve Eşcinsellik: Güncel Durum)* adlı kitapları için de terminolojik ve metodolojik bir temel teşkil etmesiyle önem arz etmektedir. Son derece yoğun içeriği ile okuyucuyu yatay ve dikey araştırmalara sevk etmesi, farklı açılımlarla yeni tartışma bağlamları ortaya koyması yönüyle eserin Almandan tercüme edilerek dilimize kazandırılması ve böylece bilim dünyasında din, sanat, siyaset ve ekonomi sahalalarında istifade ve değerlendirmeye sunulması faydalı görünmektedir.

